

## 110. výročie narodenia V. I. Lenina

### TEÓRIA DIALEKTIKY V. I. LENINA

VOJTECH FILKORN, Katedra logiky, FFUK Bratislava

FILKORN, V.: V. I. Lenin's Theory of Dialectics. *Filozofia* 35, 1980, No. 3, p. 237—259

An integral theory of dialectics how it is, though in fragments, elaborated in Lenin's "Philosophical Copybooks" is analysed in the paper. In this work of Lenin the sources of dialectics (history of sciences and of the whole knowledge), elements of dialectics [16 elements] and the structure of dialectical method, especially dialectical analysis, leading to the discovery of the "cell", and dialectical synthesis, developing the cell into the concrete totality expressed conceptually, are clearly formulated. Also the unity of logic, of epistemology, of dialectics on the one side and praxis on the other side is analysed.

Dialektika je najúplnejšie, najhlbšie a jednostrannosti zbavené učenie o vývine, učenie o relatívnosti ľudského poznania, ktoré je odrazom večne sa vyvíjajúcej hmoty.

Lenin

Problémy materialistickej dialektiky majú v marxistickej teórii vedy a riadenia spoločnosti centrálné postavenie. Práve týmto problémom venoval V. I. Lenin veľkú pozornosť a jeho ucelený obraz o dialektike sa ukázal veľmi dobrým nástrojom pri riešení problémov spojených s prípravou a realizáciou Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie a s budovaním Sovietskeho štátu.

V našej štúdii, venovanej 110. narodeninám V. I. Lenina, budeme analyzovať ucelenú Leninovu teóriu dialektiky, ako ju v jadre nachádzame (najmä) v jeho *Filozofických zošitoch*, ktoré sú považované za

filozofické laboratórium tvorivého marxizmu.<sup>1</sup> Leninovo využitie tejto dialektiky pri analýze vedy a pri riadení spoločnosti sa musí stať predmetom iných štúdií.

### Od G. W. Hegla k V. I. Leninovi

Vieme, že Heglova logika mala na Marxa, Engelsa a Lenina pomerne značný metodologický vplyv.<sup>2</sup> Na jednej strane je Heglova logika nástrojom pochopenia Marxa, pretože „bez preštudovania a pochopenia celej Heglovej *Logiky* nemožno plne pochopiť Marxov *Kapitál* a najmä jeho I. kapitolu“ (2, s. 195), no na druhej strane Heglovu logiku, ak sa má stať ozaj nástrojom tvorenia vedy, treba od základu prebudovať a očistiť. „Heglovu logiku nemožno aplikovať v jej danej podobe; nemožno ju brať ako danosť. Treba z nej vybrať logické (gnozeologické) odtienky a očistiť ich od mystiky ideí.“ (2, s. 278) Podobne hovoril Marx, že „moja dialektická metóda je v základe od Heglovej metódy nielen odlišná, ale je jej priamym opakom... U Hegla stojí dialektika na hlave. Je nutné ju postaviť na nohy, aby sa v mystickej šupine objavilo racionálne jadro.“ (5, s. 31) Svoje predstavy o tom rozvinul Marx v [dôležitej] štáti *Metóda politickej ekonómie*. (6, s. 54 a n.) I keď [tu Marx používa materiál z ekonomickej oblasti, vidno, že v pozadí stojaca metóda má širší dosah a že sa dá aplikovať aj na iné oblasti. Túto stať, žiaľ, Marx nepublikoval, a preto ju Lenin nemohol poznať. Čo Lenin poznal, bola geniálna aplikácia tejto metódy v *Kapitáli*. Vieme, že „Marx zaneprázdnený *Kapitálom* nemohol uskutočniť svoj zámer napísať špeciálnu prácu o materialistickej dialektike“. (8, s. 405) To znamená, že Marx nezanechal Logiku [s veľkým L], ale zanechal logiku *Kapitálu* a to by sa malo v najvyššej miere využiť...“ (2, s. 347), lebo aká je metóda *Kapitálu*, „taká musí byť metóda výkladu [respektíve skúmania] dialektiky vôbec, lebo dialektika buržoáznej spoločnosti u Marxa je iba osobitný prípad dialektiky“. (2, s. 367)

O to, čo nemohol urobiť Marx, sa usiloval Engels vo svojom veľkom, žiaľ, tiež nedokončenom projekte *Dialektiky prírody*. Musíme si však uvedomiť, že aj tento projekt bol publikovaný až po Leninovej smrti. Lenin však poznal Engelsove hlboké myšlienky o dialektike z jeho iných diel, ktoré znamenali pre neho mocný popud v tomto ohľade. A tak chápeme, že pre Lenina vyvstala prirodzená úloha dokončiť to, čo nemohol dokončiť Marx — prekročiť hranice logiky *Kapitálu* a vytvoriť marxistickú logiku ako takú (t. j. materialistickú dialektiku s veľkým D).

<sup>1</sup> Pozri *Vo filozofickom laboratóriu tvorivého marxizmu* (k 60. výročiu *Filozofických zošitov* V. I. Lenina). *Kommunist*, 1976, č. 11. Na počesť 110. výročia narodenia V. I. Lenina vychádzajú v slovenčine *Filozofické zošity* ako samostatný zväzok. Naše citácie sú podľa tohto vydania.

<sup>2</sup> Pozri napr., čo V. I. Lenin píše v štáti K. Marx. (3, I, s. 29)

Že sa na to V. I. Lenin skutočne podujal, vidno z bližšej analýzy jeho poznámok o dialektike, publikovaných vo *Filozofických zošitoch*. Na základe porovnávania týchto poznámok môžeme vyčleniť tri široko koncipované, ucelené, medzi sebou súvisiace a vzájomne sa doplňujúce náčrty alebo plány dialektiky. Prvý plán uvádza pramene, z ktorých sa buduje dialektika, druhý obsahuje prvky dialektiky a tretí sa zaoberá povahou a stavbou dialektickej metódy. Z toho uzatvárame, že V. I. Lenin si vytvoril jasný obraz o dialektike — tento obraz explicitne ako *predmet* vyjadril, t. j. dopracoval sa k ucelenej teórii dialektiky. To, čo bolo v Marxovom *Kapitáli* v pozadí, čo bolo (len) nástrojom, teda tým, čím Marx bádala a budoval svoje dielo, stalo sa u Lenina predmetom bádania a budovania vedy. Lenin dostal Marxovu metódu *Kapitálu* na úroveň *metateórie*, a tým súčasne posunul do nových rovín Marxovo snaženie očistiť Heglovu dialektiku od všetkých idealistických nánosov, pohľadov a obmedzení, ako o tom podrobnejšie hovoril v stati *O významnej bojovnej materializmu*. (3, V., s. 502) V Leninových *Filozofických zošitoch*<sup>3</sup> a v prácach, ktoré sú s nimi organicky späté, sa dostala dialektika na kvalitatívne vyššiu úroveň a súčasne sa zbavila rôznych cudzích, z idealizmu prameniacych metafyzických nánosov. Hovoriac terminológiou Marxa, Lenin nám podáva dialektiku v jej čistej forme, ale to len preto, aby ju mohol použiť na vysvetľovanie mnohotvárných vzťahov v oblasti ekonómie, dejín, práva, politiky a prírodných vied.

V našej štúdií budeme (i keď v krátkosti) analyzovať všetky tri Leninove plány dialektiky.

### Pramene dialektiky

Pre Lenina dialektika, dialektický spôsob myslenia nemôže byť apriórnu, skúsenosti nadradenou schémou,<sup>4</sup> ktorou by sa dokazovala alebo vyvodzovala povaha skutočnosti, napr. aj sama nevyhnutnosť zániku kapitalizmu. Proti apriórному chápaniu dialektiky Lenin ostro útočí v práci *Kto sú priatelia ľudu a ako bojujú proti sociálnym demokratom?* (3, I., s. 126) Vo *Filozofických zošitoch* Lenin každú reálnu tzv. apriórnu formu poznania považuje len za petrifikáciu predchádzajúcej skúsenosti. V súvislosti s logickými pravidlami totiž hovorí, že „ľudská prax, miliardy ráz sa opakujúc, upevňuje sa vo vedomí človeka logickými figúrami. Tieto figúry majú pevnosť predsudku, axiomatickú

<sup>3</sup> Pre nedostatok miesta tu nemôžeme skúmať súvislosti medzi *Filozofickými zošitmi* a najdôležitejším filozofickým dielom *Materializmus a empiriokriticizmus*. Tu len poznamenávame, že v prvom diele je rozpracovaná dialektika z materialistického hľadiska a v druhom diele je rozpracovaná teória materializmu z dialektického hľadiska.

<sup>4</sup> Ako to bolo čiastočne u Hegla, ktorý, ako to uvádza Feuerbach, vykázal príklady, konkrétosti, fakty a teda aj samu prírodu do poznámok, pod čiaru. (2, s. 137)

povahu práve (a len) preto, že sa miliardy ráz opakujú.“ (2, s. 235; pozri s. 206)

No dialektika nemôže byť ani výsledkom analýzy čiastkových príkladov, ba ani sumy príkladov (2, s. 365), lebo to vždy môže viesť do relativizmu, subjektivismu, ilustracionizmu a eklekticismu, ktoré v podstate uchovávajú a konzervujú staré nedialektické formy poznania a spôsoby činnosti. Lenin si tieto problémy všimol v práci *Ešte raz o odboch*... (3, V., 242 a n.) a žiadal viac. Keď ako prvý prvok dialektiky uvádza objektivitu skúmania, výslovne uvádza „nie príklady, nie odbočovania, ale vec sama osebe“ (2, s. 239) a jej zákony. (2, s. 365)

Objektívnosť dialektiky sa dá zaručiť len tak, že dialektika bude preverená „dejinami vied“ (2, s. 365), takže ako logika sa stane „výsledkom, súhrnom, záverom z *dejín* poznania sveta“ (2, s. 107), a preto sa „musí vyvodiť z vývoja všetkého prírodného a duchovného života“. (2, s. 102) Lenin tieto myšlienky konkretizuje, keď konšpektuje Lassallovu knihu *Filozofia Herakleita temného z Efezu* a uvádza tie oblasti vedenia, z ktorých sa má vytvoriť dialektika a teória poznania. Výslovne uvádza „dejiny filozofie, ergo dejiny jednotlivých vied, dejiny duševného vývinu dieťaťa, dejiny duševného vývinu živočíchov, dejiny *jazyka* — psychológie — fyziológie zmyslových orgánov; stručne, dejiny poznania vôbec, celá oblasť vedenia“. (2, s. 361) Keď na inom mieste hovorí, ako poznanie prechádza od vonkajška k podstate (substancii), t. j. keď komentuje jednu stránku dialektiky, uvádza, že „mali by to objasniť príklady dvojakého druhu: 1. z dejín prírodných vied a 2. z dejín filozofie. Presnejšie: tu by to nemali byť „príklady“ — porovnanie nie je dôkaz —, ale *kvintesencia* jedných i druhých dejín + dejín techniky.“ (2, s. 173) Podobne hovorí V. I. Lenin o Heglovej dialektike ako o zovšeobecnení dejín myslenia a dodáva: „zdá sa mimoriadne vďačnou úloha preskúmať túto vec konkrétnejšie, podrobnejšie na *dejinách jednotlivých vied*“. (2, s. 344)

Dialektika vytvorená na takom širokom pozadí sa sama stane dôkazom, že ona je vlastná, vnútorná skutočnosti a poznaniu, teda že je objektívna. Lenin tu načrtnol nesmierne ťažký, no tým plodnejší program a začal ho aj plniť. Tak totiž treba chápať to, že začal študovať dejiny vedy, čítal Dannemanna, Darmstaedtera a ďalších prírodovedcov, (14, s. 152) Lenin výslovne hovorí o „pokračovaní v diele Hegla a Marxa, ktoré musí záležať v *dialektickom* spracovaní dejín ľudského myslenia, vedy a techniky“. (2, s. 160)

Že „dialektika je vlastná celému ľudskému poznaniu“ (2, s. 368), dokazuje Lenin aj analýzou *ľubovoľnej* výpovede (t. j. výpovede ako takej), ktorá tu vystupuje akoby „bunka“ poznania a ukazuje, že už vo výpovedi sú obsiahnuté zárodoky *všetkých* prvkov dialektiky. (2, s. 368) Toto všetko presvedčivo ukazuje, že Lenin koncipuje dialektiku na univerzálnom pozadí, chápúc ju ako síce historickú, ale univerzálnu vedu.

## Prvky dialektiky

Podľa Lenina „úvod k III. kapitole (Idea) II. dielu *Logiky* (subjektívna logika . . . a tomu zodpovedajúce paragrafy Encyklopédie §§ 213—215) je vari najlepší výklad dialektiky. Tu je tiež nanajvýš geniálne dokázané, že logika a gnozeológia je — možno povedať — jedno a to isté.“ (2, s. 208) Preto nás nemôže prekvapiť, že V. I. Lenin si pri štúdiu tejto záverečnej časti Heglovej *Logiky*, zaiste nielen pre seba, *zrekapituloval* to najdôležitejšie, čo sa dá vyťažiť z materialisticky interpretovanej Heglovej logiky. Podľa nášho názoru tak treba chápať Leninových šesťnásť prvkov dialektiky.

Tieto prvky, i keď nie v sústavnej forme, predstavujú, podľa nás, výsledok, záver z čítania Heglovej *Logiky*. Aby sme ukázali, že tento názor je správny, uvedieme všetkých šesťnásť znakov, budeme analyzovať súvislosti medzi nimi a doložíme ich celou Heglovou *Logikou*.

1. *Objektivita* skúmania (nie príklady, nie odbočovania, ale vec sama osebe),

2. celý súhrn rozmanitých *vzťahov* tejto veci k iným,

3. *vývoj* tejto veci (respektíve javu), jej vlastný pohyb, jej vlastný život,

4. vnútorne protirečivé *tendencie* (a stránky) v tejto veci,

5. vec (jav atď.) ako súhrn a *jednota protikladov*,

6. *boj*, respektíve rozvíjanie týchto protikladov, protirečivých snáh atď.,

7. spojenie analýzy a syntézy — rozobranie na jednotlivé časti a zhrnutie, sumácia týchto častí dovedna,

8. *vzťahy* každej veci (javu atď.) sú nielen rozmanité, ale i všeobecné, univerzálne. Každá vec (jav, proces atď.) je spätá s *každou*,

9. nielen jednota protikladov, ale aj *prechody každého* určenia, kvality, črty, stránky, vlastností do *každej* inej (do svojho protikladu?),

10. nekonečný proces odhaľovania *nových* stránok, *vzťahov* atď.,

11. nekonečný proces prehlbovania ľudského poznania vecí, javov, procesov atď. od javov k podstate a od menej hlbokkej k hlbšej podstate,

12. od koexistencie ku kauzalite a od jednej formy súvislosti a vzájomnej závislosti k inej, hlbšej, všeobecnejšej,

13. opakovanie istých črt, vlastností atď. nižšieho štádia na vyššom štádiu a

14. zdanlivý návrat k starému (negácia negácie),

15. boj obsahu s formou a naopak. Odhadzovanie formy, pretváranie obsahu,

16. prechod kvantity do kvality a vice versa (15 a 16 sú príklady pre 9). (2, s. 239 a n.)

Tieto prvky dialektiky môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Jedna skupina vystihuje povahu reality (ide o druhý až šiesty, o ôsmy a deviaty a o trinásť až šesťnásť prvok), druhá skupina vystihuje spôsob skú-

mania reality. Pretože „metóda nie je ... vonkajšou formou, ale dušou obsahu (13, s. 284), pretože „metóda nie je nič odlišného od svojho predmetu a obsahu“ (2, s. 110), začneme analyzovať prvú skupinu, ktorá sa dotýka troch okruhov, a to súvislosti, protirečenia a pohybu (zmeny).

Pri pozornom čítaní zisťujeme, že prvky nie sú od seba nezávislé. Toho si bol vedomý aj sám V. I. Lenin, keď uviedol, že 15. a 16. sú príklady pre prvok 9. Aby Lenin zdôraznil niektorú myšlienku, rozviedol ju aj vo viacerých prvkoch. Tak myšlienku o súvislostiach uvádza v druhom a ôsmom prvku. Pretože v ôsmom prvku sa uvádza, že vzťahy sú všeobecné a teda nevyhnutné, môžeme povedať, že druhý prvok vyplýva z ôsmeho. Obidva prvky sú však naozaj zhrnutím veľkého množstva myšlienok o vzťahoch obsiahnutých v celej Heglovej *Logike*. Ukážeme len niektoré. V. I. Lenin, excerptujúc úvod do Heglovej *Logiky*, uvádza, že „Hegel stavia dve základné požiadavky: 1. nevyhnutnosť súvislosti a 2. imanentné vznikanie rozdielov“ (2, s. 111) a hneď k tomu dodáva: „veľmi dôležité!! Podľa mojej mienky to znamená nevyhnutná súvislosť, objektívna súvislosť všetkých stránok, síl, tendencií etc. danej oblasti javov...“ (2, s. 111)<sup>5</sup> Heglovu tézu o tom, že „*nieť* ničoho ani na nebi ani v prírode ... ani kdekoľvek inde, čo by neobsahovalo súčasne bezprostrednosť aj sprostredkovanie“, Lenin komentuje takto: „Všetko je sprostredkované, spojené do jedného, spojené prechodmi. Preč s nebom: zákonitá súvislosť *celého* (procesu) sveta.“ (2, s. 115) Pri Heglovej definícii konečného bytia ako takého, ktoré sa vzťahuje na niečo iné druhé, teda ako obsahu, ktorý je vo vzťahu nevyhnutnosti k druhému obsahu, k celému svetu, si Lenin urobil poznámku: „nevyhnutná súvislosť celého sveta ... vzájomne sa určujúca súvislosť všetkého“. (2, s. 118) A pretože všetko vo svete (okrem sveta samého) je konečné, všetko musí byť aj vzájomne pospájané a podmienené.

Nevyhnutné súvislosti sú pre V. I. Lenina aj jedným zo základov objektivity a teoretického charakteru poznania. Lenin si poznamenáva, že „súhrn všetkých stránok javu, skutočnosti a ich [vzájomné] vzťahy — z toho sa skladá pravda“ (2, s. 213) a pri tom dodáva, že v tom spočíva dialektika; ďalej uvádza, že „teoretické poznanie nám má podať objekt v jeho nevyhnutnosti, v jeho všestranných vzťahoch, v jeho protirečivom pohybe...“. (2, s. 229)

Nielen prvky nie sú od seba nezávislé, ale aj uvedené tri okruhy. Túto situáciu môžeme vyjadriť rôznym spôsobom. Nazdávame sa, že podľa Lenina môžeme povedať, že nevyhnutná, všeobecná súvzťažnosť existujúca v nekonečnom kvalitatívne diferencovanom svete je taká rozmanitá, rôznosmerná, že vzťahy v takomto svete musia byť až protirečivé. V. I. Lenin to zdôrazňuje, keď hovorí, že „každá konkrétna vec,

<sup>5</sup> So súvislosťou, súvzťažnosťou, zretazením organicky súvisí aj pojem nevyhnutnosti a zákona. (2, s. 281)

každé konkrétne niečo je v rozmanitých a často protirečivých vzťahoch ku všetkému ostatnému, teda je sebou samým aj druhým“. (2, s. 152) Lenin sa rovnako vyjadruje, aj keď hovorí o univerzálnych vzťahoch medzi pojmami! (2, s. 213, 122) Tu tiež dáva do súvisu vzťahy, prechody, protirečenia, pričom hovorí, že v týchto súvislostiach „Hegel geniálne vytušil dialektiku...“. (2, s. 213) Nebude od vecí uviesť Heglov názor o tom, že vo vzťahových určeníach sa protirečenie prejavuje bezprostredne. „Najtriviálnejšie príklady ako hore a dole, vpravo a vľavo, otec a syn atď. donekonečna, všetky obsahujú protiklad v jednom. Hore je to, čo nie je /dole; hore je určené iba tým, že nie je dole a /je len natoľko, nakoľko je nejaké dole; a opačne; v jednom určení je zahrnutý jeho opak. Otec je to druhé syna a syn je to druhé otca a každé je len ako toto druhé toho druhého.“ (12, IV., 70)

Druhý okruh objektívnych prvkov (4, 5, 6, 9) dotýkajúcich sa jednoty a boja protikladov je teda organický spätý s prvým okruhom dotýkajúcim sa vzťahov. V. I. Lenin považuje tento druhý okruh za najdôležitejší. „Krátko hovoriac, možno dialektiku definovať ako náuku o jednote protikladov. Tým sa zachytí jadro dialektiky...“ (2, s. 240) Hneď pri úvode Heglovej *Logiky* Lenin si poznamenáva, že „dialektické = zachytiť protiklady v ich jednote“ (2, s. 112) a ďalej si poznamenáva, že „dialektika je učenie o tom, ako môžu byť a ako bývajú (ako sa stávajú) *protiklady totožné* — za akých podmienok bývajú totožné, meniac sa jeden na druhý...“. (2, s. 121) Lenin si potom hneď robí výpisky o Heglových úvahách o konečnosti vecí. Každá konečná vec je podľa Hegla nielen spätá s celým svetom (2, s. 118), ale je aj v sebe protirečivá, lebo jej nebytie je aj jej prirodzenosťou, t. j. jej nebytie je jej bytím, teda nebytie patrí k podstate konečna; to znamená, že konečná vec je jednotou bytia a nebytia, čiže je jednotou protikladov. „Konečné veci ... sú, ale pravda toho bytia je ich *koniēc*.“ (12, III, s. 137) A hneď potom Lenin robí poznámku: „duchaplné a múdre!“ (2, s. 122)

Jednota protikladov (piaty prvok) nie je však najvšeobecnejšou kategóriou dialektiky, lebo sa ňou nedá vystihnúť vývoj, ktorý je „bojom protikladov“. (2, s. 366) „Jednota protikladov je podmienená, dočasná, prechodná, relatívna.<sup>6</sup> Boj vzájomne sa vylučujúcich protikladov je absolútny, ako je absolútny vývoj, pohyb“ (2, s. 366), v ktorom všetky veci ako relatívne izolované a stále, vznikajú a zanikajú. Pretože boj protikladov sa odohráva vo veciach, teda v relatívne stálej jednote stránok vecí, tento boj implikuje vždy (dočasnú) jednotu protikladov. Z toho vidno, že zo šiesteho prvku vyplývajú štvrtý a piaty prvok.

Keby jednota protikladov bola stála, celý svet by bol síce vnútorne napätým, ale v podstate statickým systémom. V skutočnosti „všetky

<sup>6</sup> lebo podmienené a relatívne sú všetky veci. Keď V. I. Lenin hovorí, že „jednotou protikladov sa zachytí jadro dialektiky“, hneď dodáva „lenže to vyžaduje vysvetlenie“. (2, s. 240); to vysvetlenie znamená, že jednota je prechodným stavom boja.

protiklady pokladané za pevné ako napríklad konečné a nekonečné, jednotlivé a všeobecné... sú skôr samy o sebe a pre seba prechodom.“ (2, s. 243)<sup>7</sup>

Tým sa dostávame k tretej oblasti objektívnych prvkov dialektiky, ktorá sa dotýka pohybu (ide o 3, 9, 13, 14, 15, 16). Pritom si musíme uvedomiť, že podľa Hegla (a s ním súhlasí v tejto veci i Lenin) „protirečenie je koreň všetkého pohybu“. (12, IV, s. 68) Vo fragmente *K otázke dialektiky* V. I. Lenin hovorí, že „vývoj je boj protikladov“ (2, s. 366), ba že „pohyb je konkrétne jestvujúce protirečenie samo“. (2, s. 154) Až keď sa podstatné rozdiely a protiklady dostanú na ostrie protirečenia, stávajú sa hybnými a živými vo vzájomnom vzťahu. (2, s. 157) Z toho vidno, že zo šiesteho prvku vyplýva tretí.

Téza o boji protikladov je nezlučiteľná s negativistickou Kratylovskou dialektikou. Tam, kde je boj, ako sme už uviedli, musí byť aj niečo trvajúce, pevné, relatívne stále, čo môže klásť odpor, lebo v opačnom prípade by nebolo proti čomu bojovať. Keby nebolo boja, všetko by rovnako prichádzalo a odchádzalo a pretože nič by nemalo trvanie, všetko by len odchádzalo, a tak sa ustavične len negovalo. Pri leninskej dialektike nejde „o holú negáciu, i keď dialektika nepochybne obsahuje v sebe prvok negácie, a to ako svoj najdôležitejší prvok, ale o negáciu, ktorá je momentom súvislosti, momentom vývoja so zachovaním pozitívneho“. (2, s. 244) Tým sa niečo zo starého kladného dostáva do novej negácie ako do nového kladného,<sup>8</sup> čo nutne implikuje „opakovanie istých črt, ... nižšieho štádia na vyššom štádiu“ (prvok 13) a tak aj „zdanlivý návrat k starému“ (prvok 14). To znamená, že z prvku 6 vyplýva prvok 13 a z neho prvok 14.

Súvislosti medzi oblasťami a prvkami,<sup>9</sup> o ktorých sme hovorili, nie sú formálnologického charakteru. Preto keď hovoríme, že z jedných prvkov vyplývajú iné prvky, nemyslíme tým formálnologické deduktívne vyvodzovanie, ale dialektickologické rozvíjanie (vyvodzovanie) spočívajúce v tom, že svojou formou sleduje dialektické obsahové súvislosti,<sup>10</sup> takže v tejto forme úsudku (hoci je podobný deduktívnemu) v závere je viac obsahu ako v premisách. Tak obsah prvku 9, hoci vyplýva z prvku 3,

<sup>7</sup> Tak napr. to, čo bolo v predkapitalistických spoločnostiach jednotlivé, náhodné prípadne čiastočné (napr. peniaze), stáva sa v kapitalistickej spoločnosti všeobecným a nevyhnutným. (8, s. 56 a n.) Množstvo príkladov by sme mohli uviesť z biológie, pokiaľ ide o prechody z náhodného (javového) do nevyhnutného (podstatného).

<sup>8</sup> a to samozrejme spôsobom, akým mu to dovoľí nové kladné.

<sup>9</sup> Videli sme, že prvky 4 a 5 majú spoločný základ prvok 6; že prvky 9, 13, 14 majú za základ prvok 3 atď.

<sup>10</sup> Túto požiadavku Lenin kladie aj na formálnologické formy usudzovania, keď Heglovu tézu, že „všetky veci sú úsudkom“, komentuje: „Veľmi dobré! Najobyčajnejšie logické figúry sú... najobyčajnejšie vzťahy vecí.“ (2, s. 192) Lenže dialektická logika nie je nástrojom skúmania najjednoduchších situácií, ale nástrojom skúmania protirečivých, vnútorne zložitých, vyvíjajúcich sa situácií.



je širší ako obsah prvku 3. Podobne to platí aj o prvkoch 3, 12, 13 a pod. Je to okrem iného možné aj preto, že v dialektickej logike dedukcia je organická súčasť dialektickej metódy a teda aj súčasť analyticko-syntetických postupov, pričom analytické postupy sú obsahovou zásobárňou, ukazovateľom súvislosti a tak rozmnožovateľom obsahu záverov. Zo všestranných súvislostí vyplýva, že dialektickologické usudzovanie (na rozdiel od formálnologického) nie je jednosmerné, ale všesmerné, lebo je rozvíjaním obsahu (reprezentovaného vo formálnej logike premisami), ktorý je vo svojej podstate *všesmerný* (všestranný), lebo aj „pravda je všestranná“. (2, s. 215) Táto všesmernosť na rozdiel od formálnej logiky nevedie k bludnému kruhu. Dialektická logika, opierajúca sa o nový obraz sveta, sa totiž podstatne novým spôsobom orientuje v tomto svete; dialektická logika je vlastne nástrojom tejto novej orientácie realizujúcej sa prostredníctvom nových metodologických postupov, vrátane dedukcie. Ak sa pri formálnologickom skúmaní dostaneme k základom (napr. k axiómam), nevyhnutne ich považujeme za *nezávislé* a z nich jednotlivých alebo z ich spojení vyvodzujeme jednosmerné (a v stupni spojenia alebo nespojenia axióm) aj *nezávislé* teorémy. V dialektickej logike platia iné zákonitosti, lebo podľa nej *všetky* základy, či už ide o realitu alebo poznanie, sú relatívne, vzájomne sa držiace,<sup>11</sup> jeden druhým sa prejavujúce, pretože sú vzájomne sa sprostredkujúce. (2, s. 115) Pre formálnu logiku sú tieto tri okruhy objektívnej dialektiky — súvzťažnosť, protirečenie a pohyb — izolované; preto by sme ich mali najprv samy osebe preskúmať a až potom ich spájať. Pre dialektickú logiku sú tri okruhy sebe vzájomne základom a ako také sa musia skúmať hneď od začiatku. Tento vzájomný základ je daný tým, že z nekonečnej rôznorodosti vzťahov vyplýva nutnosť existencie protirečivých vzťahov a z nich pohyb. Z toho, že protirečivé vzťahy vytvárajú pohyb, vyplýva možnosť vznikania stále nových vzťahov, z nich rezultujúcich protirečení a tak ďalších nových pohybov do nekonečna. (Pozri 3, I, s. 30)

Všetky tri okruhy vyjadrujú z rôznych stránok nekonečný a stále sa pohybujúci svet, ktorý sa dá preskúmať — povahe sveta primeraným spôsobom — dialektickou metódou charakterizovanou (aspoň čiastočne) druhou oblasťou prvkov (1, 7, 10, 11, 12).

Hovoriac o dialektickej metóde, musíme znovu hovoriť o prvom prvku dialektiky — o objektívnosti skúmania. Objektívnosť poznania musí, z metodologického hľadiska, vyplývať už zo samej povahy metódy alebo aj naopak, musíme vytvoriť takú metódu, ktorá nám zaručí objektívnosť poznania. Taká metóda „sa nechová ako vonkajšia reflexia, ale berie určenosti zo samého svojho predmetu, lebo sama je jeho imanentným princípom... (Len takou metódou) sa môžu skúmať veci o sebe a pre seba samé jednak v ich všeobecnosti, jednak aby sme od nich neodbočovali a nechytali sa okolností, príkladov a porovnaní, ale aby

<sup>11</sup> Jedine nezávislý je sám svet, ale v ňom sa všetko vzájomne podmieňuje.

sme mali ich samé pred sebou a do vedomia dostali to, čo je im imanentné.“ (12, V, s. 335 a n; 2, s. 238) Podobné myšlienky, ktorými Hegel odsudzuje postup, v ktorom sa „skúsenosť berie a nechá uplatňovať nie v jej konkrétnej totalite, lež ako príklad a to zo stránky, ktorá je priaznivá pre hypotézy a teórie“ (12, V, s. 315), v ktorej sa teda neberie sama činnosť predmetu a ktorej neprináleží „úsilie zdržiavať sa vlastných nápadov a osobitných mienok, ktoré sa vždy chcú presadiť“, (13, s. 283; 2, s. 256, 228) Lenin komentuje slovami „veľmi dobré, pozoruhodné, správne a hlboké“, namierené proti subjektivismu a jednostrannosti.

Metóda z toho hľadiska je následnou cestou (Nach — Weg) tej cesty, ktorou sa uberá a rozvíja sám predmet, je teda „kopírovanie“ cesty — vnútornej histórie — objektu. A pretože realita je, aj pokiaľ ide o šírku a hĺbku, nekonečná (2, s. 124), môže sa preskúmať len „v nekonečnom procese odhaľovania nových stránok, vzťahov atď.“ (prvok 10). Je jasné, že „nikdy to nedosiahneme úplne, ale požiadavka všestranosti nás zachráni pred chybami a ustrnutím na mŕtvom bode“. (3, V, s. 245) Z toho vyplýva, že prvok 10 musíme chápať ako objektívnu metodologickú direktívu. Kým sa tento prvok dá chápať aj čisto extenzívne ako rozširovanie roviny poznania, jedenásty prvok nám ukazuje na hlbokú, nekonečne úrovňovú povahu reality a na primeranú metódu, ako sa tejto povahy pojmovo zmocníť. Vnútorná diferencovanosť samej podstaty, t. j. existencia podstaty prvého, druhého radu atď. bez konca (2, s. 265) tvorí, ako sme ukázali v (11, s. 145 a n.), podstatné rozšírenie a odabsolútnenie nielen samého vzťahu medzi javom a podstatou, ale aj podstaty samej, pretože „nielen javy sú prechodné, pohyblivé, plynulé, oddelené len relatívnymi hranicami, ale aj podstaty vecí“ (2, s. 265) a teda aj rady v podstatách. Takéto rozšírenie, zovšeobecnenie a prehĺbenie chápania podstaty je podľa nás veľkým Leninovým originálnym prínosom do pokladnice marxistickej metodológie, ktorý nájde uplatnenie vo všetkých vedách, ale aj v riadení.

Podobný proces sa neodohráva len pri skúmaní vzťahov medzi javom a podstatou a medzi podstatami rôzneho radu, ale aj pri skúmaní vnútra samých podstát, kde sa od koexistencie postupuje k odkrývaniu stále hlbších a všeobecnejších vzťahov. Preto môžeme dvanásty prvok chápať ako nástroj realizácie objektívnej direktívy vyjadrenej v jedenástom prvku.

V leninskej dialektike je však podstata relativizovaná aj iným smerom. Podstata akokoľvek vnútorne diferencovaná nie je stála, ale podobne ako napr. celé oblasti vesmíru sama sa vyvíja, a to od jednoduchšieho k zložitejšiemu, alebo marxovsky povedané, od „menej vyvinutého konkrétna [celku] k vyspelejšiemu konkrétnu“. (6, s. 56) Aj podľa Engelsa „v dejinách... vývoj v celku postupuje od najjednoduchších vzťahov k zložitejším“. (4, s. 382) Tieto tvrdenia, dnes už všestranne doložené históriou, biológiou, politickou ekonómiou, astronómiou a ostatnými vedami, mali, ako uvidíme, v leninskej metodológii dôležitú úlohu

a vedú k základnému metodologickému pojmu — k *bunke*, jadrú.

Pochopenie všetkých vzťahov vo vnútri podstaty a vzťahov medzi javmi a podstatou (a naopak) sa dosiahne pomocou zjednotenej analýzy a syntézy (siedmy prvok dialektiky). Šestnásť prvkov dialektiky je u Lenina vlastne len podrobnejšie rozpísanie troch základných prvkov a to „1. *sama* vec sa má skúmať vo svojich vzťahoch a vo svojom vývoji; 2. protirečivosť vo veci samej...; 3. spojenie analýzy a syntézy“. (2, s. 238 a n.) Z toho, že tento posledný prvok uvádza V. I. Lenin znovu aj medzi šestnástimi prvkami, vidno, aký veľký význam mu pripisuje.

Z Leninovej koncepcie metódy vyplýva, že podobne ako Hegel, pripisuje analýze a syntéze objektívny význam.<sup>12</sup> „O analytickej a syntetickej metóde sa obyčajne hovorí tak, akoby používanie jednej či druhej záviselo od našej ľubovôle. To však vôbec nie je tak, lebo aplikácia niektorej z oboch metód... závisí od formy samých predmetov, ktoré chcem poznávať.<sup>13</sup> Poznávanie je predovšetkým analytické. Objektívnym útvarom preň je ojedinelosť a činnosť analytického poznania sa zameriava na to, že dané mu jednotlivé prevedie späť na všeobecno. Myslenie má tu len význam abstrahovania... Keď sa s predmetom zaobchádza analyticky, skúma sa pri tom ako cibuľa, z ktorej sa odlupuje jeden lupeň za druhým... Zaodetie predmetu do jeho foriem je *syntetickou metódou*. Postup v syntetickej metóde je opačný ako v analytickej. Kým táto vychádza od jednotlivého a postupuje k všeobecnému,<sup>14</sup> východiskom syntetickej metódy je všeobecno (ako definícia), od ktorého sa postupuje zozvláštnením k jednotlivému.“ (13, s. 274 a n.) Tieto myšlienky nazýva Lenin výbornými. (2, s. 253)

V siedmom prvku sa hovorí o *zjednotení* analýzy a syntézy. Skutočná metóda totiž „je tak analytická, ako aj syntetická, no nie tak, že by sa obe tieto metódy uplatňovali iba povedľa seba, alebo iba vymieňali, ale skôr tak, že obsahuje obe prekonané v sebe a podľa toho je pri každom svojom pohybe analytickou a syntetickou zároveň“. (13, s. 282 a n.) Túto charakteristiku nazýva Lenin „veľmi dobrou a názorovou“. (2, s. 256)

Zjednotenie a vzájomné prelínanie analytickej a syntetickej metódy je odrazom zložitého dialektického vzájomného vzťahu medzi jednotlivým a všeobecným, ukazujúcim aj prechody medzi nimi. Tieto prechody implikujúce aj prechody od javov k podstate a od podstaty k javom určujú povahu dialektickej metódy.

<sup>12</sup> Hegel a Lenin pripisujú, ako vieme, celej metóde objektívny význam.

<sup>13</sup> a čo na nich chceme poznávať.

<sup>14</sup> V obyčajnej metóde sa všeobecnému udeľuje forma abstraktnej všeobecnosti. V dialektickej metóde sa konkrétne ponecháva ako základ a abstrahujúc od zvláštností javiacich sa nepodstatnými, vyzdvihuje konkrétne všeobecno. (pozri 13, s. 274)

## Povaha dialektickej metódy

Povahou dialektickej metódy sa V. I. Lenin zaoberal v dvoch veľmi závažných fragmentoch a to v *Osnove Heglovej dialektiky* (logiky) (2, s. 343 a n.) a *K otázke dialektiky* (2, s. 365 a n.). Už sme spomenuli, že Lenin nepoznal Marxovu stať *Metóda politickej ekonómie*. Poznal však dokonale jej aplikáciu v *Kapitáli*, poznal Heglovu *Logiku* a mnohé Engelsove práce. Veľká podobnosť medzi Marxovou staťou a jeho dvoma spomínanými fragmentmi je do očí bijúca.

Podľa Lenina „pojem (poznanie) odhaľuje v bytí (v bezprostredných javoch) podstatu“. (2, s. 344) Preto dialektická metóda musí vychádzať zo skúsenosti, teda od živého nazerania. (2, s. 185) Preto „aby sme niečo pochopili, musíme začať chápať, skúmať empiricky a od empirie postupovať k všeobecnému“. (2, s. 223) To znamená, že musíme začať od predstavovaného, zmyslami vystihnuteľného celku, čiže od predstavovaného zmyslového konkrétneho (6, s. 54), od súhrnnej predstavy o celku, ktorý je pre nás nerozvinutý celok a ktorý sa v procese poznania pre nás rozvíja.

Dialektická metóda však nezačína „čistou“ empiriou, tabulou rasou; sama je už výsledkom dejín poznania, je teda sprostredkovaným bezprostredným (východiskom) opierajúcim sa o vedecký obraz sveta. Preto tento svet môžeme analyzovať len jeho povahe primeranou analýzou — *dialektickou analýzou*. To znamená, že veci, oblasti neanalyzujeme z hľadiska ich podobnosti (ako pri klasifikačnej analýze), ani z hľadiska kombinatorických vzťahov (ako pri vzťahovej analýze), ani z hľadiska jednosmerných dynamických následností (ako pri kauzálnej analýze), ani z hľadiska ich identity a stálosti<sup>15</sup> (ako pri viacmenej metafyzickej analýze), ale analyzujeme ich z hľadiska ich vývinu, vzájomnej všestrannej súvislosti a pôsobenia a z hľadiska ich protikladov. Videli sme, že všetky prvky prvej (objektívnej) skupiny sú pre poznanie metodologickými direktívami a určovateľmi foriem (spôsobov) postupu poznania. Ak podľa nich pri výskume postupujeme, tak veci a oblasti sa pred našim vedomím rozložia ako zložité, vyvíjajúce sa siete vzťahov, postupností, súvislostí, pôsobení a protikladov, pri čom samy tieto siete (pokiaľ ide o ich vnútornú štruktúru) nie sú náhodné, ale sú presným spôsobom usporiadané.

Ak v našom výskume okrem už spomínaných kategórií postupujeme aj podľa kategórií javu a podstaty — a k tomu nás nútiť všetky doterajšie skúsenosti a sama povaha experimentálnych postupov — tak jednoznačne zisťujeme, že v diferencovanom vyvíjajúcom sa celku všet-

<sup>15</sup> lebo každá totožnosť je výsledkom rozdielnosti a sama prejde v rozdielnosť, t. j. v každej totožnosti je princíp samovývoja a samodiferencovanosti. Hegel sa vyjadruje, že „protirečenie prejavujúce sa v protikladnosti je len rozvinuté nič, ktoré je obsiahnuté v totožnosti a objavuje sa vo výraze, že zákon totožnosti nič nehovorí“. (12, IV, s. 67 a n.; 2, s. 153)

ky vzťahy, pôsobenia a protiklady nie sú rovnako dôležité. To znamená, že výsledky doterajšej dialektickej analýzy musíme podrobiť ďalšej analýze z hľadiska kategórie *nevyhnutnosti* alebo z hľadiska „vplyvu“ (6, s. 60)<sup>16</sup> alebo presnejšie z hľadiska vývojovej nevyhnutnosti a to preto, lebo „teoretické poznanie nám má podať objekt v jeho nevyhnutnosti“ (2, s. 229), lebo len nevyhnutnosť je oblasťou jednoznačnosti a z nej plynúcej predpovedateľnosti a možnosti praktického využitia. Touto analýzou prichádzame k vzťahom a pôsobeniam, z ktorých sa vyvinuli (z hľadiska daného celku) ostatné vzťahy a pôsobenia a od ktorých tieto ostatné závisia. Tak dochádzame v lone samej podstaty k akémusi zárodku, ohnivku, centru, k *bunke*, k počiatočnému stavu a k možným rozličným cestám jej vývoja v rozvinutý celok. V takomto zmysle chápe veci aj Engels, keď hovorí, že „pri tejto metóde vychádzame od prvého a najjednoduchšieho vzťahu...“ (4, s. 382) U Hegla nachádzame podobný pojem „*semeno*“. „V prírode zodpovedá stupňu pojmu organický život. Tak napr. rastlina sa vyvíja zo svojho semena, ktoré obsahuje v sebe už celú rastlinu...“ (13, s. 216), ale nie v malom, no v nerozvinutej podobe. U Marxa sa hneď na začiatku *Kapitálu* hovorí o jednotlivom tovare ako o *elementárnej forme* ohromného súboru tovarov, tvoriaceho bohatstvo kapitalistickej spoločnosti. Skúmanie sa preto začína rozborom tovaru. (5, s. 51)

Objavením bunky sa končí analytická časť dialektickej metódy, teda metóda štúdia a hľadania a začína sa jej syntetická časť, t. j. metóda výkladu a porozumenia.

O povahe bunky jestvuje rozsiahla marxistická literatúra. Čitateľa odkazujeme na (8, s. 306 a n.; 9, s. 24 a n.; ale najmä na 7, s. 180 a n.), pričom pre nedostatok miesta nebudeme analyzovať jednotlivé názory. V krátkosti tu len pripomenieme, že zavedenie pojmu bunky, jadra, zárodku vyplýva zo samej povahy vyvíjajúceho sa systému. Čo totiž vzniká, nemôže byť dokonalé, lebo by sa už nemuselo vyvíjať, ale by len vzniklo a ako také trvalo a odrazu zaniklo. Preto pri vyvíjajúcom sa systéme rozlišujeme vznik ako niečo nedokonalé, nerozvinuté, jednoduché a ako nutný predpoklad a základ celého vývoja — sám vývoj ako diferenciáciu, vnútorné protirečivé rozvíjanie a zdokonaľovanie toho, čo bolo pri vzniku — a konečne zánik systému. Z toho, čo sme povedali, vyplýva, že bunka je nevyvinutá forma dynamického celku, t. j. že bunka „v nevyvinutej forme zahrňuje celý systém“ (2, s. 193)<sup>17</sup>, že sú v nej obsiahnuté zárodoky celého systému (2, s. 368), teda zárodoky všetkých súvisov a rozporov. Z povahy takéhoto systému vyplýva, že bunka má vždy charakter vzťahu. Bunka je „najzákladnejší vzťah“. (2,

<sup>16</sup> „Vo všetkých formách organizácie spoločnosti určitá forma výroby svojím charakterom vymedzuje postavenie a vplyv všetkých ostatných, a preto aj jej vzťahy vymedzujú postavenie a vplyv všetkých ostatných vzťahov...“ (6, s. 60)

<sup>17</sup> v prípade kapitalizmu všetky jeho hlavné protirečenia.

s. 367) A pretože je najzákladnejší, musí sa v systéme *vždy* nachádzať, musí ho sprevádzať počas celého jeho života; preto je „najbežnejší, najobvyklejší“ (2, s. 367) a nakoľko je zárodkom a teda aj počiatkom syntézy, je aj „najjednoduchší“. (2, s. 367)

Ak sa najzákladnejší vzťah stane najbežnejším, nadobúda formu najjednoduchšieho javu (2, s. 367) a či „bezprostredného bytia“. (2, s. 348) Bunka nie je ľubovoľným bezprostredným bytím, ale takým, ktoré je najpevnejšie späté s podstatou, teda je javom, cez ktorý sa podstatá ako historický celok neustále prejavuje a v tom zmysle sa z nej dá vyčítať, vyvodiť a pod. Preto V. I. Lenin hovorí o najbežnejšom jave, s ktorým sa pri systéme stále stretávame (2, s. 367), ktorý však nepatrí medzi javy, od ktorých sa začína analýza, ale medzi javy „vyššej úrovne“, od ktorých sa začína syntéza.

Ľ Na začiatku sme uviedli, že u V. I. Lenina sa nestretávame len s aplikáciou dialektiky, ale aj s ucelenou koncepciou dialektiky. Preto sa u neho nestretávame len s jedným druhom bunky, napr. s „ekonomickou“ bunkou, t. j. s bunkou buržoáznej spoločnosti, od ktorej vychádzal Marx v *Kapitáli*, ale so všeobecným pojmom bunky, podstatne súvisiacim s povahou vyvíjajúceho sa dialektického systému.<sup>18</sup> Okrem ekonomickej bunky<sup>19</sup> V. I. Lenin široko analyzuje aj „gnozeologickú“ bunku, ktorou je ľubovoľná výpoveď. Hovorí, že v ľubovoľne vybranej výpovedi, napr. Ivan je človek (ako geniálne postrehol Hegel), je dialektika: jednotlivé je všeobecné... teda protiklady sú totožné; jednotlivé neexistuje inak ako v tej súvislosti, ktorá vedie k všeobecnému... každé jednotlivé súvisí tisícmi prechodmi s jednotlivými... iného *druhu*. Už tu sú prvky, zárodky pojmu *nevyhnutnosti*, objektívnej súvislosti v prírode, náhodné a nevyhnutné, jav a podstatu nájdeme už tu... Tak možno (a treba) v ľubovoľnej vete ako v bunke objaviť zárodky všetkých prvkov dialektiky a ukázať tak, že dialektika je vlastná všetkému ľudskému poznaniu (2, s. 367 a n.) a teda aj každému vedeckému systému. Okrem gnozeologickej bunky V. I. Lenin spomína aj „prírodovedeckú“ bunku, keď hovorí, že „prírodné vedy nám ukazujú [a to treba opäť ukázať na ľubovoľnom najjednoduchšom príklade<sup>20</sup>] objektívnu prírodu s tými istými vlastnosťami: premenu jednotlivého na všeobecné, náhodného na nevyhnutné, prechody, prelivy, vzájomný súvis protikladov“ (2, s. 368)

<sup>18</sup> Uviedli sme, že určité zovšeobecnenie nachádzame už u Engelsa. (4, s. 382)

<sup>19</sup> ktorú V. I. Lenin charakterizuje takto: „Marx analyzuje v *Kapitáli* zo začiatku najjednoduchší, ... milión a milión ráz pozorovaný vzťah buržoáznej [tovarovej] spoločnosti: tovarovú výmenu. Analýza odhaľuje... v tejto „bunke“ buržoáznej spoločnosti všetky protirečenia [respektíve zárodky všetkých protirečení] súčasnej spoločnosti. Ďalší výklad nám ukazuje vývoj [aj rast, aj pohyb] týchto protirečení a tejto spoločnosti v sume jej jednotlivých častí, od jej začiatku až do jej konca.“ (2, s. 367)

<sup>20</sup> Hovorenie o ľubovoľnom príklade nie je v rozpore s prvým prvkom dialektiky, pretože ide o ľubovoľný a teda aj o každý prípad a v tom zmysle o celok skúsenosti.

Z Leninovho všeobecného chápania bunky vyplýva, že sa u neho musíme stretnúť aj s „filozofickou“ bunkou vyjadrujúcou bunku obrazu sveta. V tom zmysle, nazdávame sa, treba interpretovať Leninovu poznámku o obraze sveta podľa Heglovej *Logiky* ako o „rieke a kvapkách v tejto rieke (2, s. 161)<sup>21</sup>, kde kvapky, presnejšie „vzťah každej kvapky k druhej musíme chápať ako bunku tohto obrazu.

Tým sa však aplikácia pojmu bunky nevyčerpáva. Dnes sa tento pojem stáva centrálnym pojmom všeobecnej metodológie vied. Ako vieme, dejiny vedy sa stali organickou súčasťou metodológie vied; to znamená, že z hľadiska dejín vedy sa chápu aj všetky metodologické postupy (analýza, indukcia atď.) a metodologické entity ako napr. hypotéza, teória, vedecký systém. A ak musíme tieto entity chápať historicky, nemôžeme ich pochopiť bez pojmu bunka, centrum a pod.<sup>22</sup>, veď každá hypotéza, teória vzniká z nápadu, z nosnej idey, vykrištalizujúcej sa do akejsi základnej štruktúry, ktorá tvorí jadro, čo sa postupne rozvíja, aplikuje na rôzne oblasti a tým aj v rámci svojich systémových možností modifikuje.<sup>23</sup> Existenciu bunky môžeme skutočne objaviť v dejinách všetkých veľkých vedeckých systémov ako napr. v Kopernikovom, Newtonovom, Darwinovom systéme.

V rozšírenom význame môžeme o bunke hovoriť aj pri mnohých nediálektických systémoch. Tak môžeme axiómy považovať za bunky axiomatického systému. Musíme si pri tom uvedomiť, že určenie axióm je výsledkom dlhej analytickej práce vychádzajúcej zo skúmania súvislostí medzi pravdivými vetami niektorej (najmä logickej, matematickej a fyzikálnej) oblasti. Až určením axióm sa tieto vety stanú časťami systému, teda teorémami odvodenými z axióm. Axiomatický systém môžeme preto považovať za formálnologické rozvinutie jadra koncentrovaného v axiómach, pričom vyvodzovaním z axióm dostaneme aj také teorémy, na ktoré by sme bez axióm možno vôbec neboli prišli. Ak si uvedomíme, že axiomatický systém je len zvláštnym prípadom systémov s bázou,<sup>24</sup> vidíme veľké uplatnenie Leninovej koncepcie bunky aj pri hlbšom pochopení pred-dialektických metód.

Bunka je základný, skutočne dialekticko abstraktný pojem, t. j. je potenciálne konkrétnym všeobecným, ktoré musíme odlišovať od abstraktného všeobecného formálnej logiky a metafyziky.

Teraz si v krátkosti všimneme syntetickú metódu. Metóda výkladu, teda dialektická syntetická metóda je organickým rozvinutím bunky

<sup>21</sup> „Rieka a kvapky v tejto rieke. Poloha každej kvapky, jej vzťah k iným; smer jej pohybu; rýchlosť; línia pohybu... Suma pohybu. Pojmy ako zachytenie jednotlivých stránok pohybu, jednotlivých kvapiek [= vecí], jednotlivých prúdov etc. To je približne obraz sveta podľa Heglovej logiky...“ (2, s. 161)

<sup>22</sup> My sme sa tohto problému dotkli v (10, s. 575 n.).

<sup>23</sup> V tomto ohľade je príznačná práca J. D. Sneed, *The Logical Structure of Mathematical Physics*, Dordrecht 1971 a na ňu nadväzujúca literatúra.

<sup>24</sup> Pozri V. Filkorn, *Veda a jej metóda. Filozofia*, 1971, č. 6, s. 608.

— jej úplnou konkretizáciou. Toto rozvinutie nemôžeme chápať ako jednoduché pridávanie obsahu, vlastností, vzťahov, ktoré sme objavili v priebehu analýzy; taká konkretizácia bunky by jej bola úplne vonkajšia,<sup>25</sup> možno aj náhodná, neobsahovala by v sebe ani cesty k iným konkrétnostiam, nieto ešte k celému konkrétnemu celku.<sup>26</sup>

Ani dialektická bunka ešte v sebe neobsahuje celé konkrétne, no obsahuje už cesty svojho vlastného rozvinutia. K bunke sme mohli dôjsť len vďaka dialektickej analýze postupujúcej podľa kategórie vzniku a rozvoja, vzájomnej súvislosti, podľa ktorej sa všetky časti celku, i keď rôznorodo, ale predsa jednoznačne z bunky rozvíjajú a rozvinuté sú jednoznačne pospájané; a tak v každom štádiu vývoja, v každej časti je obsiahnutý aj *most* k ďalšiemu štádiu, k ďalšej časti atď. V dialektickej analýze sme išli od výsledku rozvoja k jeho prameňom a dialektickou syntézou ideme späťne od prameňa k celému toku. V tejto syntéze sa potom „poznánie valí od obsahu k obsahu ďalej. Predovšetkým je tento postup určený tým, že sa začína od jednoduchých určeností a že nasledujúce určenosti sa stávajú čoraz bohatšími a konkrétnejšími. Lebo výsledok obsahuje svoj začiatok a jeho priebeh ho obohatil o novú určenosť. Všeobecné je tu základom; preto postup nemožno pokladať za plynutie od jedného druhého k inému druhému.<sup>27</sup> ...všeobecné sa zachováva vo svojom ozvláštnení...; (poznánie) povznáša na každý stupeň ďalšieho určenia celú masu svojho predchádzajúceho obsahu a nielenže svojím dialektickým postupom nič nestráca, ani nič nenecháva za sebou, ale všetko získané nesie so sebou, obohacuje a zhusťuje sa v sebe.“ (12, V., s. 349; 2, s. 249) Tento postup, ako sme videli, je však len preto možný, že dialektická analýza, postupujúca podľa kategórie vzniku a rozvoja vzájomných súvislostí, je vlastne implicitnou dialektickou potenciálnou syntézou, idúcou po každej stope analýzy. To znamená, že v dialektickej metóde jestvuje len syntetická analýza a analytická syntéza. Len z praktických dôvodov uprednostňujeme raz jednu, inokedy druhú stránku tejto metódy, a preto tieto dve cesty

---

<sup>25</sup> Hegel v súvislosti s metafyzikou hovorí, že tá predikáty postupne predmetu len pripisovala. Vtedy sú však predikáty v mojej predstave hotové „a prikladajú sa len zvonku k predmetu. Naproti tomu pri pravdivom poznaní musí sa predmet určovať zo seba samého a nezískavať svoje predikáty zvonku.“ (13, s. 46)

<sup>26</sup> Takéto rozvíjanie nachádzame napr. pri Hilbertovom budovaní euklidovskej geometrie z piatich skupín axiémov. Najprv vyvodzujeme teorémy z prvej skupiny axiémov, potom taktó vzniknutý „obraz“ o geometrických súvislostiach konkretizujeme pridaním druhej skupiny axiémov a ich teorémov, pričom sa pri rozvíjaní teorémov môžeme opierať o oba druhy axiémov a ich teorémov. Ďalšie konkretizácie dostaneme pridaním ďalších skupín axiémov atď. Tým postupne dostávame teorémy, ktoré sú na vlastnosti a vzťahy stále bohatšie.

<sup>27</sup> To znamená, že nový obsah sa nepridáva k starému, ale akoby sa rodil zo starého, staré transcenduje a súčasne neguje; nový obsah je akoby rozdvojením jednotného (starého) v protikladné časti. (2, s. 365)



vo všeobecnosti nemusia byť rovnaké — a to z tohto dôvodu. Až keď máme celý analyzovaný celok pred sebou, teda až keď sme analýzu zavŕšili, vidíme, že často sme pri nej robili zbytočné okľuky, inokedy zasa skraty a unáhlenia v sprostredkovaní, že sme javy pripisovali iným im nevlastným podstatným stránkam alebo naopak a to len preto, že sme ešte nevideli celú diferenciáciu a organizáciu celku, teda celé jeho bohatstvo a všetky jeho spätosti. Keď to už máme pred sebou, môžeme sa pri syntetickej ceste vyhnúť tak náhodnostiam histórie celku, ako aj náhodnostiam nášho prístupu k nemu a postupovať bez okľúk. Táto cesta ide potom po súvislostiach podstaty a súvislostiach medzi podstatou a javmi.

Syntetickou metódou sa dostávame znovu k východisku našich výskumov, čím sa vedecká metóda svojím cyklickým charakterom uzatvára. Lenže je tu podstatný rozdiel. Zmyslové konkrétne, od ktorého sme začali, sa stalo konkrétno pre naše chápanie, t. j. rozumovým konkrétnom. A pretože toto konkrétne spája veľké množstvo rôznorodých prvkov, javov a udalostí, je aj konkrétnym všeobecným, ktoré „v sebe obsahuje *všetko* bohatstvo zvláštneho a jednotlivého“. (2, s. 113) Na základe konkrétneho všeobecného pochopíme nielen všetky javy, rozpory a prechody v danej oblasti, ale môžeme predpovedať aj nevyhnutnosť vznikania nových javov a rozporov. To znamená, že rozumové konkrétne je omnoho bohatšie ako zmyslové konkrétne. Z toho vyplýva, že syntetická metóda je súčasne aj kritérium správnosti a pravdivosti analytickej cesty. Môže sa stať, že analýzou niečo opomenieme, alebo sa unáhlime, a tak sa dostaneme k nepravdivej, náhodnej bunke. No z takej bunky sa nikdy nedá vyvodiť (dialekticky syntetizovať) celé bohatstvo konkrétneho a najmä bohatstvo života skúmaného celku (organizmu a pod.). A práve v tomto bohatstve spočíva pravda. V. I. Lenin si poznamenáva, že „pravda je všestranná“ (2, s. 215) a že „sa skladá zo súhrnu *všetkých* stránok javov, skutočností a z ich [vzájomných] *vzťahov*“. (2, s. 213) A takáto pravda je konkrétna. „Dialektická logika učí, že abstraktnej pravdy niet, pravda je vždy konkrétna...“ (3, V, s. 245) Preto len konkrétne všeobecné môže byť pravdivým všeobecným. Abstraktné všeobecné, t. j. zobrazenie nejakej stránky, vlastnosti ako vytrhutej zo súvislostí, ktoré ju podmieňujú a v ktorých sa teda skutočne nachádza, znamená zobraziť ju tak, ako ona neexistuje, teda zobraziť ju nepravdivo.<sup>28</sup>

Z toho vyplýva, že dialektická metóda je nástrojom hľadania konkrétnej pravdy, pochopenia konkrétneho všeobecného, je nástrojom konkrétne pravdivého zobrazovania prírody, a teda je aj odrazom konkrétneho všeobecného. Povahou tohto zobrazovania sa zaoberá teória odrazu.<sup>29</sup>

<sup>28</sup> Ak máme použiť Heglovo prirovnávanie „jednotlivé časti tela sú takými len tým, že tvoria jednotu a vzťahujú sa k nej. Tak napr. odfatá ruka je rukou už len podľa mena.“ (13, s. 269)

<sup>29</sup> Pravdivosť poznania je totiž hlavnou témou teórie poznania.

Preto dialektická metóda nadobúda ďalšie vlastnosti a stránky, ktoré V. I. Lenin analyzoval vo *Filozofických zošitoch*<sup>30</sup> a ktoré bližšie špecifikujú jedenásty až trinásty prvok jeho dialektiky.

V. I. Lenin charakterizuje poznanie „ako odrážanie prírody. Toto odrážanie má však dialektický charakter, to znamená, že sa v ňom spájajú všetky znaky dialektiky, a teda je v ňom obsiahnutý aj prvý znak, pravdivosť poznania. To ďalej znamená, že poznanie „nie je jednoduchým, bezprostredným, totálnym odrazom“ (2, s. 197)<sup>31</sup>, ale večným približovaním sa myslenia k objektu.<sup>32</sup> „Odrážanie prírody v ľudskom myslení treba chápať nie „mŕtvo,<sup>33</sup> nie „abstraktne“, *nie bez pohybu*, nie bez protirečenia, ale vo večnom procese pohybu, vznikania protirečenia a ich riešenia“ (2, s. 211 a n.), lebo len tak odrazíme, i keď len „podmienene a približne univerzálnu zákonitosť večne sa pohybujúcej a vyvíjajúcej prírody“. (2, s. 197)

Z takéhoto chápania teórie poznania vyplýva, že každý vedecký obraz sveta (alebo oblasti, javov), teda aj každý vedecký systém je len článkom približovania sa k realite, a tak je začlenený do vývinového radu vedeckých systémov, teda je vnútorne historickým útvarom<sup>34</sup>, a preto aj vnútorne rozporný. Vznikajú v ňom nevyhnutne neustále rozpory (napätia) medzi jadrom (jeho teoretickým centrom) a medzi javmi, na vysvetlenie ktorých bol vytvorený. Túto situáciu Hegel formuloval takto: „Niečo (a teda aj vedecký systém) je živé len natoľko, nakoľko v sebe obsahuje protirečenie, nakoľko má silu toto protirečenie do seba pojať a v sebe udržiavať. No ak niečo existujúce nedokáže vo svojom pozitívnom určení súčasne prekročiť svoje negatívne určenie a udržiavať jedno v druhom, ak nedokáže mať v sebe samom protirečenie, potom to nie je živá jednota sama, nie je základ, ale potom toto niečo v protirečení zahynie.“ (12, IV, s. 69; 2, s. 155) V dejinách vedy nepoznáme veľké vedecké systémy, ktoré by nestáli v protiklade k nejakým javom známym už vtedy, keď systém vznikol, alebo ktoré sa neskoršie objavili. Tieto javy boli z hľadiska tohto systému *anomáliami*, lebo sa nechovali tak, ako to systém predpokladal. Systém ako klad a anomálie ako jeho negácia sa stali protikladmi a medzi nimi vzniklo protirečenie, lebo zo systému sa vyvodil výrok, ktorý je negáciou výroku opisujúceho tieto javy. Dokiaľ vieme anomálie riešiť, teda dokiaľ ich ako negáciu povýšime na klad, teda dokiaľ vieme systém tak prispôbiť, aby zostal aj systémom, aj zbavil javy ich anomálneho charakteru, systém na rozpor

<sup>30</sup> Pre nedostatok miesta nebudeme porovnávať úvahy o teórii odrazu v *Materializme a empiriokriticizme* s úvahami vo *Filozofických zošitoch*.

<sup>31</sup> Takémuto by odpovedala teória Platóna, Bergsona alebo N. Losského.

<sup>32</sup> Je teda procesom radu abstrakcií, formovania, tvorenia pojmov, zákonov atď. a tvorenia vedeckého obrazu sveta. (2, s. 197)

<sup>33</sup> Odrážanie nie je zrkadlové — mŕtvy akt (2, s. 380), ale proces. (2, s. 187)

<sup>34</sup> teda útvarom s vlastnou individuálnou históriou začleneným do širšej histórie.

nezahynie. Keď sa to nedá urobiť, systém na rozpory zájde.<sup>35</sup> Keby systém vôbec nevedel anomáliám odporovať a ich ako klad do seba pojiť, ale sa im len neustále prispôboval, stratil by systémový charakter, nič by nemohol predpovedať — stal by sa kratylovským „vedeckým“ systémom.

Dialektika je však jednotná nielen s teóriou poznania, ale aj s logikou. Túto širokú jednotu, ba až totožnosť uvádza V. I. Lenin vo fragmente *Osnova Heglovej dialektiky* (logiky), keď hovorí, že „v *Kapitáli* je na jednu vedu aplikovaná logika, dialektika a teória poznania (netreba troch slov: je to jedno a to isté...“). (2, s. 347) Touto jednotou podal V. I. Lenin hlbokú charakteristiku dialektiky. Jednotu dialektiky a teórie poznania sme už vysvetlili. Teraz povieme pár slov o jednote dialektiky a logiky.

Ak chceme pravdivo zobrazíť objektívnu dialektiku, teda sieť všeobecných a všestranných súvislostí, protirečení a vývinov v prírode a spoločnosti, musíme to urobiť primeranými formami poznania, teda primeranými formami pojmov, súdov a úsudkov, t. j. formami, ktoré povahou *svojej formy* odrážajú objektívnu dialektiku.<sup>36</sup> Formy poznania totiž nemôžu byť obsahu poznania vonkajšie (2, s. 107), ale samy musia byť *gehaltvolle*<sup>37</sup> (plné obsahu a teda aj dialektiky). (2, s. 106)<sup>38</sup> Veď formy myslenia, „chápané ako formy odlišné od obsahu a len na ňom jestvujúce, nie sú schopné postihovať pravdu... „lahostajné formy“ môžu byť nástrojmi omylu, sofistiky, a nie pravdy“. (2, s. 108) Tak teda

---

<sup>35</sup> Obidve možnosti budeme ilustrovať na Newtonovom systéme. (15, s. 184 n.) Pozorovaniami sa zistilo, že pohyb planéty Urán nie je v súlade s pohybom vypočítaným podľa newtonovskej teórie gravitácie. Tento rozpor sa riešil zavedením hypotézy, že anomáliu pohybu spôsobuje neznáma Planéta. Podľa teórie sa vypočítala jej hmotnosť a dráha. Podľa toho sa planéta skutočne objavila, a tým anomália prestala. Druhý prípad sa týka pohybu perihélia Merkúra, ktorý sa „nechcel prispôbiť“ newtonovskej teórii gravitácie. Tu však všetky pokusy odstrániť anomálie stroskotali. Tým však Newtonova teória automaticky nepadla, lebo vo vede platí zásada, že dokiaľ sa nenájde lepší nástroj, najlepší je ten, ktorý práve máme. Až keď v lone Newtonovej fyziky vznikli ďalšie problémy, ktoré sa nedali riešiť a na ich riešenie vznikla nová mechanika teórie relativity, mohla sa odstrániť anomália Merkúra.

<sup>36</sup> „Dialektika vecí vytvára dialektiku ideí a nie naopak.“ (2, s. 213)

<sup>37</sup> „Hegel naozaj dokázal, že logické formy a zákony nie sú prázdnu škrupinou, ale odrazom objektívneho sveta. Správnejšie... geniálne vytušil.“ (2, s. 195)

<sup>38</sup> Hegel tieto v podstate materialistické tvrdenia aplikuje aj na úsudok, keď hovorí, že „všetky veci sú úsudkom, čímisi všeobecným, čo je prostredníctvom zvláštneho späť s jednotlivým“. (12, V, s. 126; 2, s. 192) Tým sa však všetky formy úsudku nevyčerpávajú, lebo vo veciach sú aj iné druhy sprostredkovania vyjadrené inými kategóriami, než sú všeobecné, zvláštne a konkrétne. Tak z hľadiska podstaty môžeme hovoriť o úsudku ako o čomsi hlbokom, čo je prostredníctvom menej hlbokého späť s javom. Podobne by sme mohli uviesť ďalšie úsudky ako odrazy rôznych prechodov medzi rôznymi druhmi protikladov a pod.

všestranne súvislosti a protirečenia si vynucujú<sup>39</sup> primeraný spôsob vyjadrenia, teda primeranú logiku, ktorá, pokiaľ ide o svoje formy, sa nazýva *dialektickou logikou*.

Primeranosť foriem poznania jeho obsahu je zvláštnym prípadom boja obsahu s formou (prvok 15). Podstatne nový obsah poznania<sup>40</sup> sa nevyhnutne musí dostať do sporu a protirečenia so starými formami klasifikovania a usústavňovania, ba aj do sporu so starými formami definovania (tvorenie pojmov), formulovania a riešenia problémov, slovom so starou logikou. Tu si nový obsah vynucuje nové formy. Ak sa však táto nová forma „vyvodí z [poznania] vývoja všetkého prírodného a duchovného života“ (2, s. 102), nadobudne charakter axiómy a núti jej primeraným spôsobom skúmať realitu a chápať obsahy poznania (to je prípad boja formy s obsahom).

Tak logika skúmajúca pravdivé, obsažné formy poznania implicitne skúma aj to, čomu sú formy imanentné — obsahy, ich všeobecnú stránku. Preto môžeme povedať, že dialektika je logika a súčasne z toho plynie, že „logika je náuka o poznaní. Je teóriou poznania (2, s. 196), všeobecnou pravdou“. (2, s. 113)

Povedali sme, že jednotou dialektiky, teórie poznania a logiky sa vyjadruje hlboká charakteristika marxistickej dialektickej metódy. No táto charakteristika nie je najhlbšia, lebo doteraz sme si nevšimli podstatný charakter ľudského poznania, jeho *praktickú stránku*. Ľudské poznanie smeruje „od živého nazerania k abstraktnému mysleniu a od neho k praxi“, taká je dialektická cesta poznania *pravdy*, poznania objektívnej reality“.<sup>41</sup> (2, s. 185) Poznanie človeka totiž nie je len cieľom, ale predovšetkým nástrojom činnosti, praktického pôsobenia, ktorým sa dostávame do aktívnych, rôznorodých a viacmenej bezprostredných stykov s realitou. Bez praktickej činnosti by sa náš kontakt so svetom obmedzoval len na pasívne prijímanie toho, čím príroda pôsobí na naše zmysly. Naše poznanie by bolo veľmi chudobné a jednostranné. Preto požiadavka dialektiky, pokiaľ ide o všestrannosť poznania, nás núti k využívaniu jeho praktickej stránky,<sup>42</sup> pomocou ktorej sa poznanie všestranne obohacuje. Prax teda nedehonestuie ľudské poznanie, ale naopak, dáva mu všestranný a objektívny charakter. Tak ako človek by bez aktivity nebol človekom, ani jeho poznanie bez praxe by nebolo poznaním. Z toho vyplýva, že prax je významným činiteľom obohacujú-

<sup>39</sup> Toto vyjadril veľmi presne Engels, keď napísal, že „dialektika je pre dnešnú prírodovedu najdôležitejšou formou myslenia, lebo len ona poskytuje analogon a tým i metódu vysvetľujúcu ... celkové súvislosti...“. (1, s. 41)

<sup>40</sup> Medzi také patrí napr. vývoj živočíšnych a rastlinných druhov, chemických prvkov a celých galaktických sústav.

<sup>41</sup> pričom toto myslenie, vedecké abstrakcie (samozrejme, ak sú pravdivé) hlbšie, vernejšie a úplnejšie odrážajú prírodu ako konkrétne zmyslové poznanie. (2, s. 185)

<sup>42</sup> Táto stránka sa vo vede prejavuje zavádzaním experimentálnej metódy (laboratórnych, poľových a priemyselných experimentov) a spätosťou vedy s technikou.

cim poznanie;<sup>43</sup> *prax*, podobne ako poznanie, má *charakter všeobecnosti*,<sup>44</sup> no okrem toho má aj charakter bezprostrednej skutočnosti, a preto „je vyššia ako (teoretické) poznanie“. (2, s. 231)

Ak je *prax* nutnou stránkou poznania a poznaním sa zaoberá logika a teória poznania, tak sa *prax* stáva *logickou kategóriou*.<sup>45</sup> Táto kategória je veľmi dôležitá, lebo ako nositeľ bezprostredného kontaktu s realitou posúva abstraktné a všeobecné do ríše konkrétneho, objektívneho a empirického (2, s. 212), a tým sa stáva kritériom pravdivosti poznania. (2, s. 347) Poznanie vo svojej abstraktnej rovine nikdy nie je uchránené pred možnosťami nepravdivého abstrahovania a omylu. Len „tým, že človek v praxi a technike overuje pravdivosť týchto odrazov a ich využíva, dochádza k objektívnej pravde“. (2, s. 218, 206) Praxou sa uzatvára cyklus poznania „realita — človek — realita“. Vzťah medzi poznaním a praxou je samozrejme dialektický, t. j. vzájomne sa podmieňajúci a plný protikladov závislých od konkrétnych okolností, podľa ktorých raz bude v popredí jedna stránka protikladu, inokedy druhá.

Činnosť patrí k základným atribútom človeka, ktorý tým, že činnosťou poznáva prírodu, tou istou činnosťou a tým istým poznaním ju aj ovláda. V tom zmysle dialektika je nástrojom a *teóriou ovládania* prírody a spoločnosti. Všetky práce a činnosť V. I. Lenina, ale najmä teoretické práce a činnosť, ktorou pripravoval, riadil Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu a začal budovať sovietsky štát, je príkladom majstrovského využívania jeho teórie dialektiky.<sup>46</sup>

Našu štúdiu môžeme preto ukončiť konštatovaním, že v období, keď sa V. I. Lenin intenzívne zaoberal teoretickým štúdiom Heglovej *Logiky* a materialistickej dialektiky, zúrila už prvá svetová vojna, blížila sa Veľká októbrová socialistická revolúcia a pred V. I. Leninom vyvstali z hľadiska budúceho vývoja sveta dôležitejšie problémy, ktorých riešenie sa nedalo odložiť. A tak podobne ako Marx, ktorý pre iné veľmi dôležité zaneprázdnenia nenapísal *Logiku* (s veľkým L), nemohol ani Lenin do dôsledkov realizovať svoje ucelené, premyslené, v konceptoch zachované projekty o dialektike (s veľkým D). V. I. Lenin však dôsledne rozpracoval dialektiku socialistickej revolúcie a budovania socialistickej spoločnosti. A to musíme v plnej miere využívať.

---

<sup>43</sup> Prax však obohacuje aj systém kategórií a vedeckých metód. Vieme, že kategória kauzality vznikla až na základe činnosti človeka. (1, s. 196) S kategóriou kauzality vnútorne súvisí experimentálna metóda ako nástroj skutočnej (kauzálnej) analýzy konkrétnej reality, ktorá identifikuje reálne činitele spôsobujúce zmeny dejov, javov a pod.

<sup>44</sup> Ide pravda o ľudskú *prax*, ktorá sa opiera o poznanie a súčasne ho kontroluje.

<sup>45</sup> „Myšlienka zahrnúť život (konanie a poznanie) do logiky je pochopiteľná a geniálna.“ (2, s. 219, 206)

<sup>46</sup> To si však žiada, ako sme na začiatku uviedli, celú sériu analytických štúdií. Raz sa to však musí urobiť. Z tohto hľadiska pozri (9, s. 88 n.).

## LITERATÚRA

1. ENGELS, B.: Dialektika prírody. Praha 1950.
2. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1980.
3. LENIN, V. I.: Vybrané spisy v piatich zväzkoch. Bratislava 1973.
4. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy I. Praha 1950.
5. MARX, K.: Kapitál I. Praha 1950.
6. MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie [Rukopisy] I. Bratislava 1972.
7. ČERNÍK, V.: Problém zákona v marxistickej metodológii vied. Bratislava 1977.
8. Dejiny marxistickej dialektiky. Bratislava 1973.
9. Dejiny marxistickej dialektiky [Leninské obdobie]. Bratislava 1976.
10. FILKORN, V.: Povaha vedeckej metódy. Filozofia 1972, č. 6.
11. FILKORN, V.: Marxistická teória vedy. Filozofia, 1979, č. 2.
12. Hegel, G. W. F.: Wissenschaft der Logik (Werke III — V Bd.). Berlin 1833, 1834.
13. HEGEL, G. W. F.: Logika. Bratislava 1961.
14. KEDROV, B. M.: Veľkosť tvorivého myslenia V. I. Lenina. Voprosy filosofii, 1976, č. 7.
15. KUZNECOV, B. G.: Od Galileiho po Einsteina. Bratislava 1975.

## ТЕОРИЯ ДИАЛЕКТИКИ В. И. ЛЕНИНА

Войтех Филкорт

В статье, посвященной 110-летию со дня рождения В. И. Ленина, исследуется целостная теория диалектики, как она представлена, хотя и в фрагментарном виде, в „Философских тетрадах“. В статье показано, что В. И. Ленин серьезно намеревался создать то, что не смог сделать Маркс, а именно написать *Логик* (с большим Л). На основе подробного анализа замечаний Ленина о диалектике можно выделить три широко задуманных целостных наброска, три основы (плана) диалектики. Первый план приводит источники, из которых складывается диалектика (история наук и техники), второй план содержит 16 элементов диалектики, третий план рассматривает характер и структуру диалектического метода.

В статье анализируются все три плана. Что касается элементов диалектики, то одна их группа постигает характер реальности, вторая же определяет способ ее исследования. В работе рассматриваются обе группы, прежде всего устанавливаются связи между элементами как первой, так и второй группы, чтобы одни элементы могли потом диалектически выводиться из других.

В разделе, исследующем характер диалектического метода, рассматриваются обе его части, т. е. диалектический анализ и диалектический синтез. Диалектический анализ исходит из чувственно-конкретного и анализирует его с точки зрения развития, взаимосвязей, противоречий и значимости его частей. Таким путем приходят к основному наиболее элементарному отношению, к „клеточке“, которая представляет собой, собственно говоря, диалектическое абстрактное, т. е. потенциальное конкретное общее, содержащее в себе и пути собственного развития. Само это развитие исследуется путем диалектического синтеза, посредством которого мы приходим к конкретному общему. Последнее выражает понятийно все существенное богатство исследуемой области.

Из того, что мы находим у Ленина ясное, общее представление о диалектике, следует, что мы находим у него и общее понятие клеточки и его конкретные случаи. Так, мы встречаемся у Ленина с экономической, гносеологической, естественнонаучной, философской и вообще методологической клеточками.

Наконец, в статье исследуются связи между логикой, теорией познания, диалектикой и практикой, как они представлены в „Философских тетрадах“.

В заключении работы констатируется, что В. И. Ленин не смог реализовать свой боль-

шой проект, написать диалектику (с большим Д), так как он должен быть решать более важные проблемы, связанные с подготовкой и руководством Великой Октябрьской социалистической революцией и строительством Советского государства. Как Маркс оставил Логику „Капитала“, так Ленин оставил Диалектику социалистической революции и строительства социалистического общества. Это и следует использовать в полной мере.

## V. I. LENINS THEORIE DER DIALEKTIK

Vojtech Filkorn

In der vorliegenden Studie, die der 110. Wiederkehr von Lenins Geburtstag gewidmet ist, wird seine gesamte Theorie der Dialektik untersucht, welche wir, wenn auch nur fragmentarisch, in Lenins Philosophischen Heften vorfinden. In der Studie wird nachgewiesen, dass Lenin sich ernsthaft mit Plänen beschäftigte, dass zu unternehmen, was Marx nicht tun konnte — eine Logik zu schreiben. Aufgrund einer eingehenderen Analyse von Lenins Anmerkungen zur Dialektik, können drei breit angelegte, geschlossene Entwürfe, Konzepte der Dialektik aufgegliedert werden. Der erste Plan bringt die Quellen, aus denen die Dialektik aufgebaut wird (Geschichte der Wissenschaften und Technik), der zweite Plan umschliesst 16 Elemente der Dialektik und der dritte befasst sich mit der Natur und dem Aufbau der dialektischen Methode.

In der Studie werden alle drei Pläne untersucht. Was die Elemente der Dialektik anlangt, betrifft eine Gruppe das Wesen der Realität und die zweite Gruppe bestimmt die Art und Weise ihrer Erforschung. Analysiert werden beide Gruppen und insbesondere werden Bezüge zwischen Elementen der einen wie auch der anderen Gruppe gesucht, um so die einen aus den anderen dialektisch zu deduzieren.

In dem Teil, der die Natur der dialektischen Methode untersucht, werden beide ihre Teile, d. h. dialektische Analyse und dialektische Synthese untersucht. Die erste kommt aus dem sinnlich Konkreten und analysiert es vom Standpunkt der Entwicklung, der wechselseitigen Zusammenhänge, der Widersprüche und der Bedeutsamkeit ihrer Teile. So gelangt man zum grundlegenden, einfachsten Verhältnis, zur „Zelle“, die eigentlich das dialektisch Abstrakte ist, nämlich das potentiell konkrete Allgemeine, das in sich auch die Wege zur eigenen Entfaltung beinhaltet. Diese Entfaltung selbst wird mittels der dialektischen Synthese untersucht, mit der wir zum konkret Allgemeinen gelangen. Dies drückt begrifflich den gesamten wesentlichen Reichtum des untersuchten Gebietes aus.

Daraus, dass wir bei Lenin eine klare allgemeine Vorstellung von der Dialektik vorfinden, ist zu folgern, dass wir bei ihm auch den allgemeinen Begriff der Zelle und auch seine konkreten Fälle vorfinden. So können wir bei Lenin die ökonomische, gnoseologische, naturwissenschaftliche, philosophische und überhaupt die methodologische Zelle antreffen.

Abschliessend werden in der vorliegenden Studie die Zusammenhänge zwischen Logik, Erkenntnistheorie, Dialektik und Praxis untersucht, wie wir all dies in den Philosophischen Heften vorfinden.

Zuletzt wird in der Arbeit festgestellt, dass V. I. Lenin sein grosses Projekt, eine Dialektik zu schreiben, nicht verwirklichen konnte, weil er sich der Vorbereitung und Leitung der grossen sozialistischen Oktoberrevolution und dem Aufbau des sowjetischen Staates widmen musste. So wie Marx dem Kapital zuliebe die Logik aufgab, gab Lenin die Dialektik der sozialistischen Revolution und dem Aufbau einer sozialistischen Gesellschaft zuliebe auf. Und das muss in vollem Ausmasse verwertet werden.